

Ihminen kulkutautien saaliina

Mika Kallioinen: Rutto ja ruskous: Tartuntataudit esiteolisen ajan Suomessa. Atena kustannus Oy, 2005. 289 s.

■ Vain kolme vuotta on kulunut sitä kun Heikki S. Vuorinen julkaisi kirjansa *Tautien historia*. Sen lähdeluettelo on todistuksena impinoivan laajasta lukeneisuudesta. Se rajoittuu kuitenkin ensi sijassa vain eri tautien – myös epidemisten – esiintymiseen historiasa pohtimatta ihmisen suhtautumista niihin ja niiden vaikutuksia ihmisyyhteisöihin. Kallioisella on siten väljät liikkumatilat, eikä tietenkään ole kiellettyä eikä mahdollistakaan karttaa Vuorisen jo käsittelemiä teemoja. Vaikka varsinainen otsake – kenties alkusoinnun vuoksi – puhuu vain rutosta, jokainen tartuntatauti on tutkimuksen kohteena. Kallioinen ei myöskään rajoitu Suomeen tai Ruotsin valtakuntaan, vaan yleiseurooppalaiselle taustalle on varattu runsaasti tilaa.

Kallioisen teos ei ole kertomus kaikista väestökatastrofeista, sillä sodat ja katojen aiheuttamat nälänhädät jäävät sen ulkopuolelle. Silti se katsoo moninaisen ja ihmisten kokemuksissa keskeisen alueen menneisyyttä, eikä se tyydy vain antamaan tietoa epidemiaien kulusta vaan syventyy myös tutkimaan miten kärsivät ihmiset eri aikoina ottivat vitauksen vastaan ja mihin toimenpiteisiin he ryhtyivät. Lukijat ovat varmaan kiitollisia siitä, että tekijä tarjoaa heille tieteelliseen kirjallisuuteen perustuvan selvityksen jokaisesta erikseen käsitellystä tartuntataudista, niiden oireista, tartuntateistä ja niiden aiheuttaman sairauden kulusta. Miksi ensimmäisessä pääluvussa, jossa kutakin tautia käsitellään erikseen, ei ole alalukua koleralle eikä kurkkumädälle? Kolera tosin tuli Suomeen esiteollisena aikana vain kahdesti, mutta kerta se on yksikin kerta.

Aihepiiriltään näin laajan teoksen luokittelee ensi näkemällä popularisaatioksi, mutta tämä luokitus ei tee tekijälle oikeutta. Kirja perustuu runsaaseen painamattomaan ja vielä runsampaan painettuun lähdemateriaaliin. Ennen kaikkea tutkimukseksi kirjan tekee

se, että tekijä joutuu – monesti jopa koko Euroopan puitteissa – laatimaan diagnoosin kulloinkin raivonneesta kulkutaudista, ja mikä tärkeintä: seurataessaan ihmisten reagointia epidemiaan hän joutuu tulkin-tojen verkkoon. Lakkaamatta tulee esille syy- ja seuraussuhteita, jotka eri tutkijat ovat nähneet eri tavalla. Kallioisen on valittava yksi näistä tulkinnoista tai löydettävä uusi ja perusteltava sitä. Kerran hän lausahtaa turhautuneena kehityksen olleen ”suorastaan paradoksaalista”, kun jotakin tapausta tai ilmiötä ei seuraakaan se minä siitä loogisesti voisi johtaa. Vaikuttaa siltä, että joskus tutkimuksen tultua suoritetuksi ollaan epävarmemmalla pohjalla kuin siihen ryhdyttäessä: vanhat teoriat ovat kumoutuneet eikä uusia pystytä rakentamaan.

Tärkeänä lähteenä kirjoittajalla ovat olleet paikallishistoriat, joissa väestöilmioille yleensä on omistettu runsaasti huomiota. Ne on usein rinnastettavissa primaarilähteisiin. Oiva Turpeinen, joka on osannut tarttua avainkohtiin, on laskenut Kallioisen teoksessaan hyödyntämiä kvantiteetteja sekä koko Suomesta että eri alueista.

Vaikka teoksen aihepiirin

mukaisesti katovuosien aiheuttamat väestökatastrofit sivuutetaan, ei tautien tuhoja analysoitaessa voi ravitsemusnäkökohtaa sivuuttaa, eikä Kallioinen sivuutakaan. Hänen todistelunsa on jännittävä ja siihen voi yhtyä. Tautien suurimmat tuhot eivät osu ilmastollisesti epäedullisempiin kausiin. Kylmä sää ei lisää tartuntoja, ja mikrobit jopa pesiytyvät mieluummin hyvin ravittuun kuin aliravittuun ihmiseen. Kallioinen myöntää kuitenkin, että sairaan vastustuskyky voi olla heikentynyt aliravitsemuksesta, ja näin lähestytään historiallisessa demografiassa tunnettua selitystä nälän ja taudin synergisestä vaikutuksesta. Jos nälkäteoria olisi todellinen katastrofien selittäjä, vastuu onnettomuudesta lankeaisi tekijän mukaan viranomaisille (väitettä pidän liioitteluna näiden tosiasiallisen mahdin pienuuden vuoksi), jos taudit olivat päätekijä, vastuu oli jokaisen yksilön, koska hän olisi voinut paeta tartuntapesiä (oliko tähän kaikilla mahdollisuuksia?).

Kun Kallioinen kernaasti pyrkii osoittamaan taudin tärkeämmäksi kuin nälän, olisin toivonut, että hän olisi siteerannut todisteluani, jonka katsos osoittavan että pilkkukuumella oli olennainen osuus Suomen väestöhistorian mustimman vuoden 1697 kuolleisuuteen.¹

Otsakkeen sana ”rukous” saa lukijan odottamaan kertomusta epidemiaan vaikutuksesta hengelliseen elämään. Uskonto tulee esille kuitenkin vain joissakin sanoissa, tuskin edes lauseissa, kokonaisuudesta sille omistetusta luvusta puhumattakaan. Lähteitä ei olisi

puuttunut. Epidemiat eivät soveltuneet maailmanjärjestykseen, jota pidettiin hyvänä ja turvallisena. Ainoaksi selityksesi jäi, että ne olivat Jumalan rangaistus joko yksilölle tai yhteisölle. Siihen tarttui sekä katolinen kirkko että myöhemmin protestanttiset kirkot. Kirkko ei kuitenkaan estänyt tutkimasta tartuntojen teitä tai esivaltaa ryhtymästä toimenpiteisiin tartuntavaaran vähentämiseksi.

Vaikka hospitaalit olivat Kallioisen osuvan sanan mukaisesti vain sairaiden ”säilytyspaikkoja”, ne eristämällä heidät vähensivät tartuntavaaraa. Hoitotoimenpiteistä vain rokonistutus ja rokotus sekä lepra- ja malariapotilaille annettu kiniini perustuivat lääketieteelliseen kokemukseen. Viranomaisten keinoiksi epidemiaan torjumisessa muodostuivat laivoilla saapuvien merimiesten ja matkustajien karanteeni, vainajien makuuhuoneiden savustaminen ja erilliset hautausmaat. Määräysten antaminen siirtyi paikallisyhteisöiltä valtiovalalle, ja kun ne aluksi kohdistuivat hallitsijahuoneen, eliitin ja armeijan suojelemiseen, ne kohdistettiin 1700-luvulla koko kansaan ja paikallisia toimenpiteitä tärkeämmäksi tulivat valtiovalan antamat määräykset. Mutta tällöinkään valtiovalta ei niinkään ollut kiinnostunut yksittäisen alamaisen kohtalosta kuin väestömäärän ja erityisesti sotakelpoisen miesmäärän säilyttämisestä mahdollisimman korkeana.

Epidemioiden vaikutukset näyttäytyivät reaktiona tälle politiikalle – ensi näkemällä hämmästyttävästi – valtion

mahdin kasvamisessa. Tätä ovat tähdentäneet eräät ulkomaiset tutkijat, joita Kallioinen kritikoi hylkäämättä teoriaa täysin.

Esiteollinen kausi päättyi teolliseen vallankumoukseen. Kallioinen ei hyväksy sitä ajatusta, että epidemiat harvenivat ja muutamat tartuntataudit peräti hävisivät tämän taloudellisen mullistuksen seurauksena. Onhan otettava huomioon, että nopea kaupungistuminen peräti lisäsi tartuntavaaraa. Selitykseksi sopii hänen mukaansa pikemmin vesijohdot ja viemärien rakentaminen (mutta eikö siihenkin tarjonnut mahdollisuuksia juuri teollistumisen myötään tuoma vauraus?) ja lääketieteen nopea edistyminen.

Vaikka olen tähdentänyt Kallioisen teoksen tutkimuksellista otetta, se soveltuu laajan aihepiirinsä ja vilkkaan esitystapansa vuoksi myös historiaa harrastavan yleisön luettavaksi. Tätä lukijakuntaa kiinnostanevat myös kuvat, jotka on kaivettu esiin erilaisista historiallisista lähteistä ja henkivät menneisyyttä.

Eino Jutikkala

1. Kallioinen ei tunne Tanskassa julkaistua tutkielmaani *Massdöd och ödeläggelse under katastrofären 1696–1697*, mutta olen selostanut kyseistä kohtaa *Suomen maatalouden historiassa I*, 297–298. – Nälän puolesta puhuisi se, mitä kirjoittaja (s. 158) sanoo kuolleisuudesta Lounais-Suomessa 1700- ja 1800-luvulla: se oli vähäisempää Turun liepeillä sijaitsevilla kuin etäisemmissä pitäjissä. Todellisuus oli päinvastainen ja tukee tautiteoriaa. *Populationes Studies XXV*, 1971, 224.